

تحلیلی بر نقش گردشگری مذهبی در توسعه شهری (مطالعه موردی: امامزاده جعفر^(ع) یزد)

میرنجف موسوی: دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران
ناصر سلطانی: استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران*

چکیده

جاذبه‌های گردشگری مذهبی (امامزاده‌ها، زیارتگاه‌ها) نقش مؤثری در بازسازی حیات شهرها در طول تاریخ و امروز داشته است که همچون یک شبکه گسترده اجتماعی از اعتماد و مشارکت گرفته تا بحث هنجارها و امنیت، اغلب مسائل و مشکلات شهری را پوشش می‌دهد. هدف از این تحقیق، تبیین مؤلفه‌های مؤثر در رونق گردشگری مذهبی امامزاده جعفر (ع) و چگونگی ارتباط آن‌ها است. بر این اساس، روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و جامعه آماری زائران امامزاده جعفر (ع) شهر یزد و ساکنین محله مصلی و مسئولان طرح‌های توسعه حرم و مدیران شهری است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل‌های تحلیل شبکه (ANP) و برنامه‌ریزی استراتژیک (SWOT) استفاده شده است. همچنین برای ارتباط علی و معلولی بین متغیرها، آزمون‌های آمار استنباطی مانند ضریب رگرسیون چندمتغیره به کار برده شده است. نتایج حاصل از مدل تحلیل شبکه نشان می‌دهد، شاخص‌های گردشگری مذهبی با ۰/۳۰۶ بیشترین تاثیر و شاخص‌های مدیریتی با ۰/۰۸۱ کمترین تاثیر را در توسعه گردشگری مذهبی امامزاده جعفر دارند. همچنین مقادیر بتا از آماره‌های ضریب رگرسیونی نشان داد که یک واحد تغییر در مولفه‌های گردشگری، اقتصادی، کالبدی و مدیریتی به ترتیب به اندازه ۰/۰۱۲، ۰/۰۲۶، ۰/۰۱۰ و ۰/۰۳۱ واحد تغییر در رونق گردشگری مذهبی و شهرنشینی در امامزاده جعفر (ع) ایجاد خواهد کرد. تحلیل برنامه‌ریزی استراتژیک نیز بدون برنامه عمل کردن امامزاده جعفر (ع) در استفاده از نقاط قوت و کاهش نقاط ضعف در ارتباط گردشگری مذهبی و رونق شهرنشینی را تأیید می‌کند. در این راستا، پیشنهاداتی چون معرفی گسترده جاذبه‌های مذهبی امامزاده جعفر (ع) از طریق رسانه‌ها، توجه به پیوند بافت تاریخی و امامزاده در ساماندهی آن، گسترش مراکز مذهبی مکمل مانند موزه‌های مذهبی، مکان‌های همایش‌ها و آیین‌های مذهبی در جذب گردشگران مذهبی و پویایی امامزاده جعفر و محله مصلی ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: گردشگری مذهبی، شهرنشینی، برنامه‌ریزی استراتژیک، امامزاده جعفر (ع)، شهر یزد

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مساله

مروری بر تاریخ شهرنشینی و شهرسازی جهان نشان می‌دهد که عامل مذهب نقش مهمی در شکل‌گیری و گسترش شهرهای زیادی بویژه در شهرهای قدیمی داشته است (بحرایی و کارگر، ۱۳۸۶: ۱۱۵). امروزه نیز با روند روزافزون توسعه شهر و شهرنشینی، می‌توان رابطه تفکیک‌ناپذیر بین کالبد و فضای شهری با فرهنگ شهری را دید (نقادی و رضایی، ۱۳۹۱: ۱۲۷). فرهنگ شهری از عناصر مهم و پایه‌ای در توسعه و تحول شهرها است و مجموعه فضاهای کالبدی یک شهر مثل حرم، امامزاده‌ها، مساجد و خانقاه‌ها به‌عنوان تک بناهایی که نمودی از فرهنگ خاص هستند، منجر به رونق گردشگری مذهبی می‌شوند (کروبی، ۱۳۸۲: ۳۲). گردشگری مذهبی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین زیرمجموعه‌های صنعت بزرگ و متنوع گردشگری جهانی از جایگاه ویژه‌ای در رشد اقتصادی کشورها برخوردار است. ایران اسلامی به لحاظ وجود اماکن مذهبی و زیارتی، توجه به این صنعت، اشتغالزایی و توسعه پایدار اقتصادی را دنبال می‌کند (دفتر تعاونی-های خدمات وزارت تعاون، ۱۳۸۲: ۸-۶). ذوق، سلیقه و همت ستودنی ایرانیان در به‌کارگیری طرحهای زیبای هنر و معماری اسلامی در ساخت و ترمیم بناهای بقاع متبرکه و مساجد تاریخی شهرهای مهم مذهبی و تسری کاربرد سبک‌های این نوع معماری اصیل به قواعد شهرسازی سایر شهرها از

دیگر ظرفیت‌های موجود این نوع گردشگری در ایران می‌باشد که همگام با شهرنشینی توسعه پیدا کرده‌اند (شایسته‌فر، ۱۳۸۹: ۶۸-۶۷). بنابراین، «بقاع متبرکه و اماکن آرامگاهی، از جنبه‌های گوناگون اجتماعی، هنری و روان‌شناسی در سبک زندگی اسلامی و فرهنگ جامعه ایرانی نقش اساسی داشته‌اند» (سلطانپور، ۱۳۹۲: ۸۷۵). به عقیده اغلب روانشناسان، عدم توجه به نیازهای روحی، سلامت جسمی، اعضای جامعه را نیز با خطراتی مواجه می‌کند که تقویت ابعاد مثبت معنوی در نهاد آدمی با سفر به اماکن مذهبی و زیارت، می‌تواند تا حد زیادی پاسخگوی این نیازهای مهم انسانی باشد (Josani, 2009: 212). وجود مراکز مذهبی (امامزاده‌ها، زیارتگاهها و کلیساها) از چنان اعتباری برخوردار بوده که در بسیاری از موارد، دلایل عمده تأسیس اولیه یا توسعه بعدی شهرها به شمار می‌آیند و یکی از عناصر کلیدی جهت پاسخگویی به نیازهای معنوی و روحی انسان‌ها به شمار می‌روند (Haab, 1996: 16-32).

علاوه بر این، وجود پدیده گردشگری مذهبی، نقش مؤثری در بازسازی حیات شهرها در طول تاریخ و امروز داشته است که همچون یک شبکه گسترده اجتماعی از اعتماد و مشارکت گرفته تا بحث‌های هنجارها و امنیت، اغلب مسائل و مشکلات شهری را پوشش می‌دهد، امری که بسیار ارزشمند و حیاتی است. در این ارتباط امامزاده‌ها، مظهر پیوند بین زمان، مکان و مردم هستند و به دلیل «فضای شهری»

یکی از مهمترین مسائل، کمبود فضا برای زائران و گردشگران است که از ضرورت‌های مهم توسعه آن نیز به شمار می‌رود، به گونه‌ای که این توسعه، در توسعه شهرنشینی نیز بسیار تاثیرگذار است. اما طرح‌های توسعه‌ای بویژه در پیرامون بنای مزبور، با مشکلاتی چون استقرار خانه‌های تاریخی و بافت تاریخی اطراف امامزاده مواجه می‌باشد. در این راستا این مقاله به بررسی و نقش امامزاده جعفر در رونق شهرنشینی و توسعه گردشگری مذهبی می‌پردازد. بنابراین، مفروض اصلی مقاله این است که توسعه برنامه‌ریزی و کنترل شده برای جذب گردشگر مذهبی در منطقه تاریخی - مذهبی امامزاده جعفر یزد، پیامدهای مثبت اجتماعی - اقتصادی برای یزد و بویژه مناطق پیرامونی به همراه خواهد داشت.

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

وجود مراکز مذهبی، از چنان اعتباری برخوردار بوده که دلایل عمده توسعه شهرها و رشد گردشگری به شمار می‌آید. میلیونها نفر هر ساله در دنیا سفر می‌کنند تا به الوهیت نزدیک شده یا به اهداف روحانی خود با بازدید از مکان‌های مقدس برسند. رشد و توسعه بقاع متبرکه جهت پاسخگویی به نیازهای معنوی و مادی زائران، بر روند توسعه شهرنشینی تاثیر مستقیم دارد و مطالعه چگونگی این تاثیرگذاری‌ها در توسعه شهرنشینی از اهمیت فراوانی برخوردار است.

رشد و توسعه بسیاری از شهرها، ریشه در کارکرد دینی و مذهبی آن شهرها داشته است و گاه به این

بودن‌شان، نه تنها در قیاس با مکان‌های هم عملکرد خویش در سایر کشورها هویتی متمایز می‌یابد، بلکه به عنوان تنها فضاهای باز شهری با عملکرد مذهبی در فرهنگ شهرسازی مسلمین منحصر به فرد می‌باشند (امین زاده، ۱۳۸۹: ۱۲). در همین رابطه، اماکن زیارتی موجود در بافت‌های تاریخی ارزش بیشتری دارند به گونه‌ای که بررسی میزان تراکم کاربری اراضی موجود در اطراف اماکن مذهبی در بافت‌های تاریخی با بیشترین میزان فشردگی نشان دهنده نقش هسته‌ای بودن این مراکز در روند شکل‌گیری و رشد فیزیکی شهرها است و زمانی این بافت می‌تواند میزبان گردشگران کشورهای مختلف باشد که دارای بافتی منسجم، زنده و پویا باشد و اگر بافت را به عنوان موزه بدانیم خود به خود بافت تخریب خواهد شد. در نتیجه بقاع متبرکه و اماکن آرامگاهی به لحاظ تاثیرات و پیامدهای مثبت در زمینه‌های مختلف اجتماعی، هنری، مذهبی، تاریخی، اقتصادی و روانشناسی در سبک زندگی اسلامی ما از اهمیت زیادی برخوردار است. یکی از این بقاع متبرکه، امامزاده جعفر (ع) شهر یزد است که در دل بافتهای تاریخی به عنوان یک جاذبه گردشگری مذهبی مهم قرار گرفته است و برای استمرار رونق گردشگری - فراهم کردن امکانات و تاسیسات برای گردشگران و همچنین از بین بردن معضلات شهرنشینی در بافتهای تاریخی فرسوده - نیازمند به توسعه می‌باشد. از آن جایی که این امامزاده، به لحاظ مادی و معنوی به نیازهای زائران و بازدیدکنندگان خود پاسخ می‌دهد، همه روزه جمعیت زیادی را به خود جذب می‌کند.

شهرها (مانند مکه، واتیکان و لهاسا) جایگاه و نقش جهانی بخشیده است. رشد و تحرک اجتماعی-اقتصادی شهرهایی چون مشهد، قم و شیراز، تا حدود بسیار زیادی در نقش و کارکرد مذهبی آنها دارد. بدون تردید، با عنایت به موقعیت و شکل استقرار بنای مذهبی مورد مطالعه در بافت تاریخی شهر یزد، امکان بهره‌برداری از آن برای توسعه فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی شهر بسیار محتمل به نظر می‌رسد.

۱-۳- اهداف پژوهش

- بررسی نقش امامزاده جعفر یزد در توسعه شهرنشینی و گردشگری مذهبی در شهر یزد
- بررسی چگونگی توسعه امامزاده جعفر با توجه به محل قرارگیری آن در بافت تاریخی یزد
- تحلیل ارتباط بین توسعه امامزاده جعفر یزد و پیامدهای مثبت و منفی آن در بخش‌های شهرنشینی و گردشگری مذهبی
- ارائه راهکارهایی برای توسعه گردشگری مذهبی امامزاده جعفر یزد و رونق شهرنشینی.

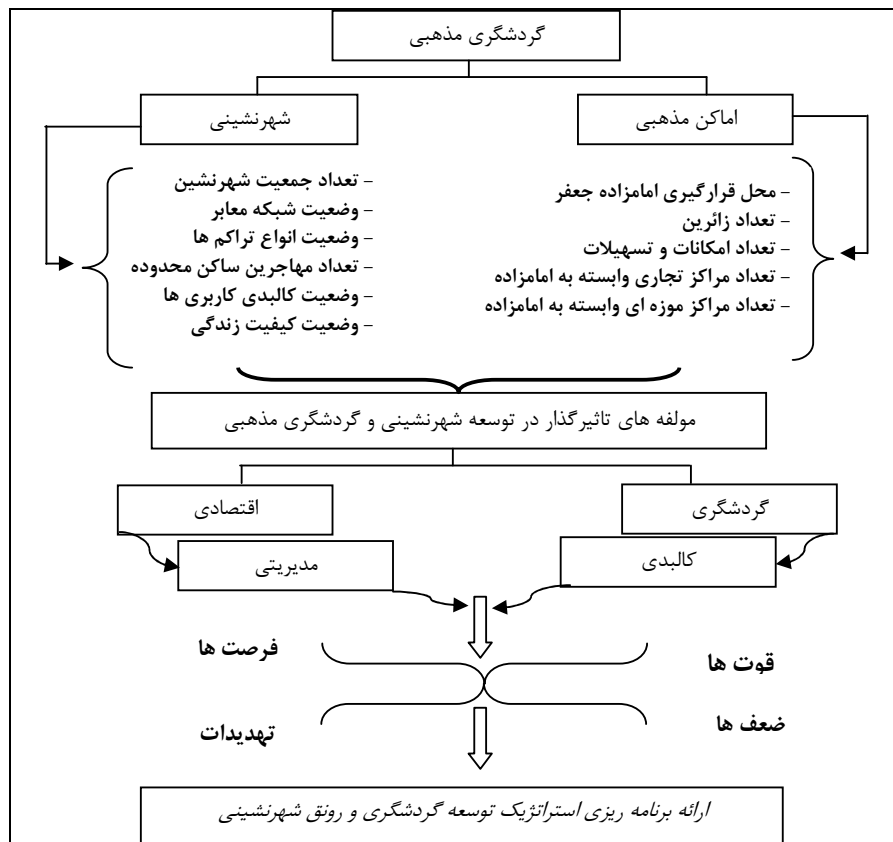
۱-۴- روش تحقیق

بر اساس اهداف پژوهش که شامل بررسی نقش امامزاده جعفر (ع) در توسعه شهرنشینی و گردشگری مذهبی در شهر یزد، چگونگی توسعه

امامزاده جعفر با توجه به محل قرارگیری آن در بافت تاریخی و ارتباط بین توسعه امامزاده و پیامدهای مثبت و منفی آن در بخش گردشگری مذهبی است و با توجه به مؤلفه‌های مورد بررسی، نوع تحقیق کاربردی و روش بررسی آن توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری زائران امامزاده جعفر (ع) شهر یزد و ساکنین محله مصلی و مسئولان طرح‌های توسعه حرم و مدیران شهری می‌باشد. ابزار گردآوری اطلاعات منابع کتابخانه‌ای و همچنین مطالعات میدانی (پرسشنامه‌ای) می‌باشد که از سرشماری عمومی نفوس مسکن، سالنامه‌های آماری، شهرداری‌ها، میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، دفتر طرح و توسعه حرم و نهادهای ذی‌ربط جمع‌آوری شده است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل‌های تحلیل شبکه (ANP) و برنامه ریزی استراتژیک (SWOT) استفاده شده است. همچنین برای ارتباط بین متغیرها، آزمون‌های آمار استنباطی مانند ضریب رگرسیون چندمتغیره به کار برده شده است.

- مدل تحلیل پژوهش

با توجه به مطالعات و به لحاظ نظری تبیین مؤلفه‌های موثر در رونق گردشگری مذهبی امام زاده جعفر (ع) و چگونگی ارتباط آن‌ها در نمودار زیر نمایش داده شده است.

شکل ۲) فرآیند انجام تحقیق منبع: نگارنده

۵-۱- معرفی متغیرها و شاخص‌ها

وضعیت گردشگری مذهبی (دستیابی به احساس آرامش روحی، تسهیلات و امکانات رفاهی امامزاده، برگزاری مراسم‌های مذهبی (رمضان، محرم و...)، تبلیغات و معرفی امامزاده جعفر (ع)، معماری‌های حرم و بافت تاریخی، تورهای علمی)، اقتصادی (تراکم تجاری اطراف حرم، منبع درآمدی از پارکینگ‌های موجود در حرم، مساحت شبکه معابر موجود اطراف حرم، قیمت مناسب اراضی محدوده حرم، منبع درآمدی از وجود هتل‌های سنتی اطراف حرم، میزان نذورات امامزاده)، کالبدی (مساحت امامزاده جعفر (ع)، تعداد تک بناهای موجود، جاذبه‌های کالبدی موجود در امامزاده، تعداد مراکز

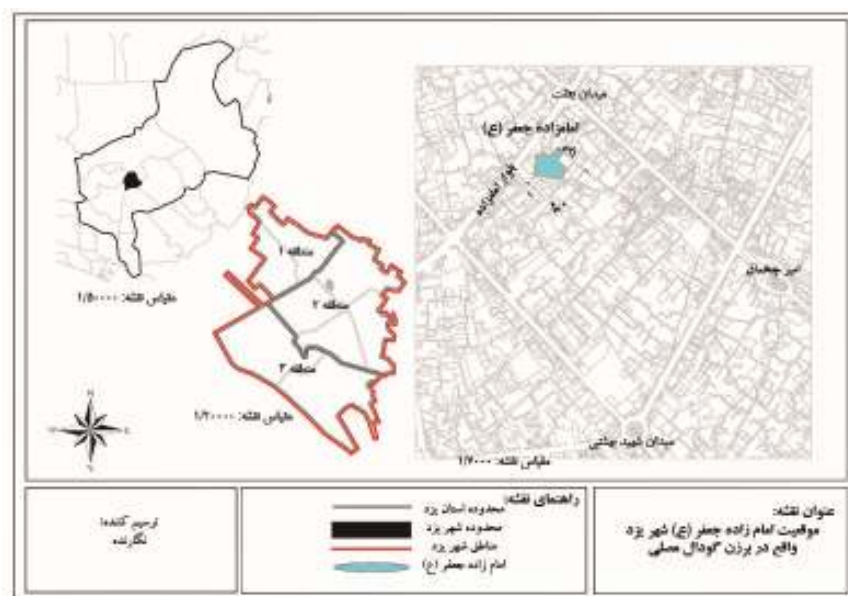
موزه ای امامزاده، تعداد مراکز فرهنگی مذهبی امامزاده، روشنایی معابر منتهی به امامزاده)، مدیریتی (وجود مدیریت یکپارچه، تعداد متولیان بافت‌های تاریخی، رضایت مندی شهروندان، نیروی انسانی مجرب، میزان اختیارات نهادهای مردمی)

۶-۱- محدوده پژوهش

استان یزد بر اساس تقسیمات سیاسی - اداری سال ۱۳۹۰ دارای ۱۱ شهرستان، ۲۳ شهر می‌باشد. در این میان شهر یزد با دارا بودن ۴۸۶۱۵۲ نفر جمعیت به عنوان پرجمعیت‌ترین شهر و شهر خضرآباد با ۵۸۱ نفر جمعیت کم جمعیت‌ترین شهرهای استان محسوب می‌شوند. شهر یزد دارای بیش از ۵ امام زاده است که معروفترین آنها امام زاده جعفر (ع) و

منقوش سفید و لاجوردی - متعلق به سال‌های اخیر است. این بنا دارای چهار صحن است و فقط صحن ورودی آن قدیمی است و صحن‌های شمالی، جنوبی و شرقی آن کاملاً بازسازی شده است. همچنین بر مزار ایوان صحن شرقی، دو گلدسته بلند الحاق شده است.

امام زاده سید جعفر (ع) است. بنای امام زاده جعفر (ع) در محله «مصلی عتیق» واقع در منطقه دو شهر یزد قرار دارد. امامزاده جعفر(ع)، نسبتشان به امام جعفر صادق (ع) می‌رسد. قدیمی‌ترین قسمت این زیارتگاه که امروزه توسعه یافته است، حرم مطهر و گنبد آن است. کاشیکاری گنبد مزار - با کاشی‌های

شکل ۳) موقعیت امام زاده جعفر (ع) در شهر یزد

مذاهب بزرگ دنیا دارای زمینه ای عالی برای توره‌های بزرگ مذهبی یا زیارتی هستند زیرا میلیون‌ها نفر جذب دیدار از مکان‌ها یا رویدادهای مقدس هستند (Csapo & Matesz, 2007).

یکی از مهمترین انگیزه‌های گردشگری در جهان، مسافرت‌های مذهبی است (دیناری، ۱۳۸۵). گردشگری دینی در اکثر کشورهای جهان در حال افزایش می‌باشد و علاقه فراوان مردم به خاطر بازدید از این اماکن به مذاهب و ادیان بیشتر شده است (کاویان فر، ۱۳۸۴). در همین رابطه مطالعات گسترده‌ای در حوزه‌های مختلف گردشگری مذهبی

۲- مبانی نظری پژوهش

تحقیقات نشان می‌دهد این بخش از گردشگری فرهنگی، به ویژه از دهه ۱۹۹۰ رشد چشمگیری داشته است. تعداد بازدید کنندگان شرکت کننده در گردشگری مذهبی و هزینه گردشگری آنها روی هم رفته ۱۸ میلیارد دلار با بیش از ۳۰۰ میلیون مسافر در سراسر جهان بود. این بخش توریسم همچنین باعث سوال درباره ظرفیت حمل و نگهداری می‌شود زیرا بسیاری از محوطه‌های مذهبی واقعاً قادر به تحمل تعداد افراد مشتاق دیدار از مکان‌های مربوط به هر یک از مهمترین مذاهب دنیا نیستند. از این رو

و همکاران (۲۰۰۷) بهبود زیرساخت آن را در نتیجه زیارتی بودن این محوطه می‌داند (Ostermann and Bussing, 2007). برخی از محوطه‌های مذهبی در طول قرن‌ها مورد بازدید بوده‌اند و در آنجا اثرات در طی دوره زمانی طولانی ایجاد می‌شود، اما گاهی محوطه‌های مقدس به ناگهان کشف می‌شوند و موجب تغییرات مهیج ناگهانی برای ساکنین بومی می‌شود. مدجوگورجی در بوسنی-هرزه گووین چنین نمونه‌ای است (Shinde, 2003: 94). پانسگن (۲۰۰۶) چگونگی کشف یک معبد مقدس در سال ۱۹۸۱ را که منجر به رشد ناگهانی منازل شخصی و تورم قیمت زمین شد توضیح می‌دهد (Poensgen, 2006).

در برخی نواحی، تقاضا برای خدمات از جانب گردشگران و زائران، چشم‌انداز و الگوهای استفاده از زمین‌های شهری در مراکز زیارتی را تغییر داده است. دو نمونه از این تغییر لوردز^۲ در فرانسه و فاطیما^۳ در پرتغال است که منطقه زیارتی را می‌توان به ناحیه تجاری (رستورانها، فروشگاهها، هتلها و غیره) و ناحیه مقدس (معابد زیارتی، کلیساها و غیره) تقسیم نمود (Gesler, 1996: 98; Rinschede, 1990: 17). شکل ظاهری شهری لوردز از این حیث تغییر کرده است که تراکم شدیدی از فروشگاههای سوغاتی و رستورانها در امتداد جاده‌هایی که از بخش تجاری شهر به نواحی زیارتی منتهی می‌شود، وجود دارد (Rinschede, 1986: 27). به طور مشابه گوپتا (۱۹۹۹) خاطر نشان می‌سازد که تقریباً هر مکان زیارتی در هند، فروشگاه‌هایی دارد که نیازهای

صورت گرفته است. وسیع‌ترین مطالعه نقل و قول شده از جاذبه‌های مذهبی، ارزیابی نولان (۱۹۸۹) از جهانگردی مذهبی در اروپا است که نشان می‌دهد بیش از ۶۰۰ زیارتگاه کاتولیک در اروپای غربی وجود دارد که بیش از نیمی از آنها به مریم مقدس اشاره دارد (Nolan, 1989: 125). جاکوسکی و همکاران (۲۰۰۳)، اماکن زیارتی را به دسته‌های متفاوتی با توجه به اهمیت آنها طبقه بندی کردند (Jacowski, et al, 2003: 41). دیگانسو^۱ و همکاران (۲۰۰۲)، در ارتباط با گردشگری مذهبی بیان می‌کند زیارتگاه‌های قدیمی هنوز هم همانند آهنربا برای آنان که در جستجوی اهداف معنوی هستند فعالیت می‌کنند و زیارتگاه‌های جدید همچنین در حال جذب افراد با ایمان از همه نقاط جهان هستند (Digance and Cusack, 2002: 87).

بناهای مذهبی، فارغ از کارکرد معنوی و روحانی، غالباً در احاطه مشاغل تجاری و تسهیلات جهت‌دار مذهبی نظیر فروشگاه سوغاتی، آژانسهای مسافرتی، هتلها و حتی بیمارستانها قرار دارند، که باعث ایجاد اشتغال برای جامعه میزبان می‌گردد و منجر به رونق و حیات شهرنشینی و پویایی و تحرک مراکز مذهبی می‌شوند؛ در نتیجه با مکانیابی این کاربری‌ها در سایر مراکز مذهبی و امامزاده‌ها می‌توان به این اهداف دست یافت (Peter, 2005).

نمونه‌های بسیاری از این مراکز مذهبی در جهان است که با توسعه زیرساخت‌ها باعث رونق و گسترش شهرنشینی شده‌اند. زستوچاوا در لهستان شهری با جمعیت ۲۵۰۰۰۰ نفر سالانه ۴/۵ میلیون زائر را جذب می‌کند (Johnston, 2006). اوسترمان

2 - Lourdes
3 - Fatima

1 - Digance

نمایش می‌گذارد (Rinschede, 1990). همچنین با توجه به گردشگری مذهبی، تنوع مراکز تجاری و تفریحی و نحوه مکان‌گزینی آن‌ها تابعی از رفتار زائرین می‌گردد که امروز باعث شده این مراکز خارج از منطقه زیارتی توسعه یابند و شهرها شکل خاصی را پیدا کنند (Baedcharoen, 2000).

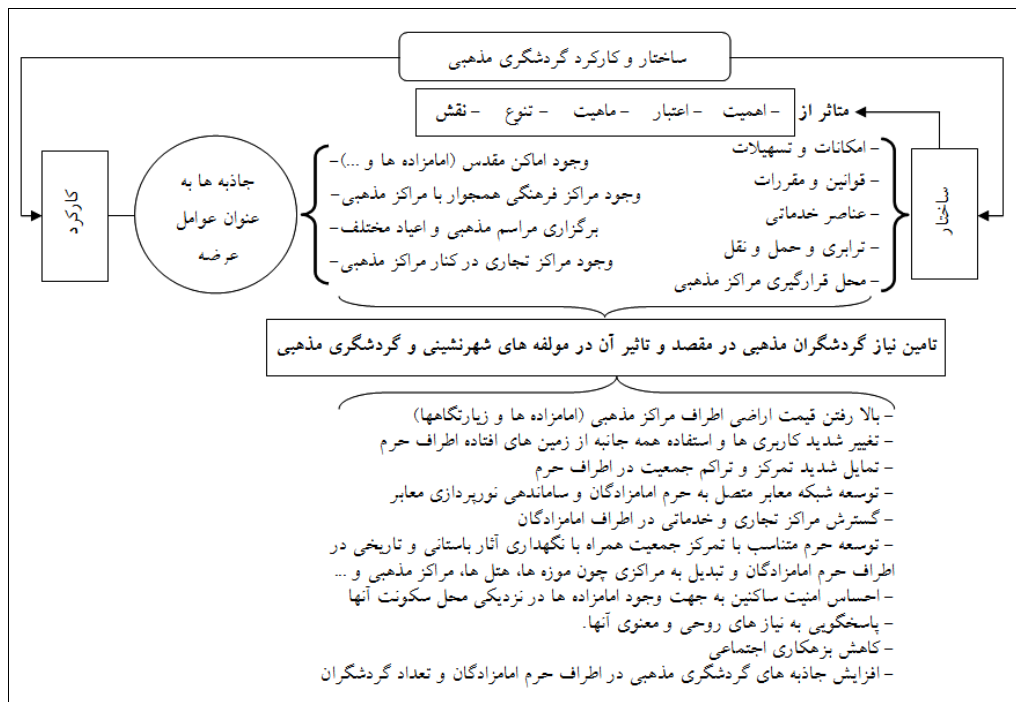
در ایران، مجموعه‌های مذهبی ارزشمندی در داخل شهرها وجود دارند که بخش قابل توجهی از تحرک اجتماعی - اقتصادی مراکز شهری مزبور، نتیجه حضور و بازدید گردشگران از این بناهای تاریخی - مذهبی می‌باشند. شهر قم به عنوان دومین مرکز زیارتی کشور، پس از مشهد، دارای توانمندیهای گردشگری با کارکردهای مذهبی زیارتی ارزشمندی در سطح ملی و بین‌المللی است. مهمترین و شاخص‌ترین جاذبه‌های گردشگری قم، که هر روزه مورد بازدید تعداد زیادی از گردشگران و زائران داخلی و خارجی قرار می‌گیرند، عبارتند از حرم مطهر حضرت معصومه و مسجد مقدس جمکران. (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۲۲) اما واقعیت امر این است که مقیاس فعالیت این گونه مجموعه‌های مذهبی، به اندازه‌ای بالاست که دارای حوزه نفوذ گسترده‌ای در جذب گردشگر در سطح ملی و بین‌المللی هستند. اما بناهای مذهبی مانند امام‌زاده‌ها، در مقیاس کوچک به جذب گردشگر می‌پردازند. در این زمینه می‌توان به جایگاه و نقش بناهای تاریخی - مذهبی در توسعه شهر و شهرستان ممسنی در استان فارس اشاره کرد. (تقوایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۵)

گردشگران و زائران طالب مصنوعات خاص را تأمین می‌کنند (Gupta, 1999: 93).

در جهان اسلام درآمد ایجاد شده از زیارت مکه دومین رکن اصلی اقتصاد عربستان سعودی بعد از نفت می‌باشد به گونه‌ای که درآمدهای حاصله نه تنها در توسعه زیرساخت‌ها مکه معظمه به کار گرفته شده بلکه به شدت منجر به رونق شهرنشینی در محدوده‌های مکه شده است (Raj Morpeth, 2007). در آنجا زیارت، درآمد سالانه تقریباً ۸ میلیارد دلاری ایجاد می‌کند و طی ۳۰ سال گذشته سعودی‌ها ۳۵ میلیارد دلار در بهبود تسهیلات زائر سرمایه‌گذاری کرده‌اند (Sommer and Saviano, 2007). همچنین توسعه گردشگری در معبد ال‌راکیو^۱ در اسپانیا نیز نقش اقتصادی عمده‌ای در افزایش اشتغال و درآمد بومی و گسترش مراکز تجاری در اطراف معبد و شکل‌گیری محلات شهری جدیدی ایفا کرده است (Crain, 1996).

گردشگری مذهبی در ایران با توجه به فرهنگ و ایدئولوژی حاکم بر جامعه ایرانی، خرید به قصد تبرک و هدیه (سوغات) از مقاصد گردشگری به ویژه در مقاصد مذهبی جایگاه خاصی دارد و جلوه‌ای معنوی به خرید می‌دهد. همین امر سبب گردیده که فضاهای پیرامون اماکن متبرکه مذهبی در راستای همگام سازی خود با نیازهای خرید زائرین توسعه یابند. در برخی مناطق، تقاضا برای خدمات از سوی گردشگران و زائران، چشم انداز و الگوهای کاربری زمین شهری را در مراکز زیارتی و حتی دورتر از این مراکز را تغییر داده‌اند (Gesler, 1996) و بیشتر ویژگی‌های کلی مشابه برحسب الگوهای سفر و استفاده از حمل و نقل، خدمات و زیر ساخت را به

شکل (۱) کارکرد و ساختار گردشگری مذهبی و تاثیر آنها در گسترش شهرنشینی و گردشگری منبع: نگارنده

۳- تحلیل یافته‌ها

گردشگران، موقعیت قرار گیری امام زاده در دل بافت تاریخی، همجواری با موزه اسناد خطی، وجود کتابخانه بزرگ در کنار امامزاده، نزدیکی با هتل‌های سنتی درون بافت تاریخی و همجواری با چندین آثار تاریخی مانند آب انبار، مساجد، خانه‌های تاریخی و... می‌باشد. جدول (۱) درصد زائران و گردشگران امام زاده جعفر (ع) را نشان می‌دهد.

بررسی نقش امامزاده در جذب تعداد گردشگران مذهبی و رونق شهرنشینی بررسی آماری تعداد زائران و گردشگران امام زاده جعفر (ع) نشان می‌دهد طی سه سال اخیر تعداد گردشگران به این مکان دارای نرخ رشدی معادل ۲/۲ است. از مهمترین دلایل این افزایش نرخ رشد

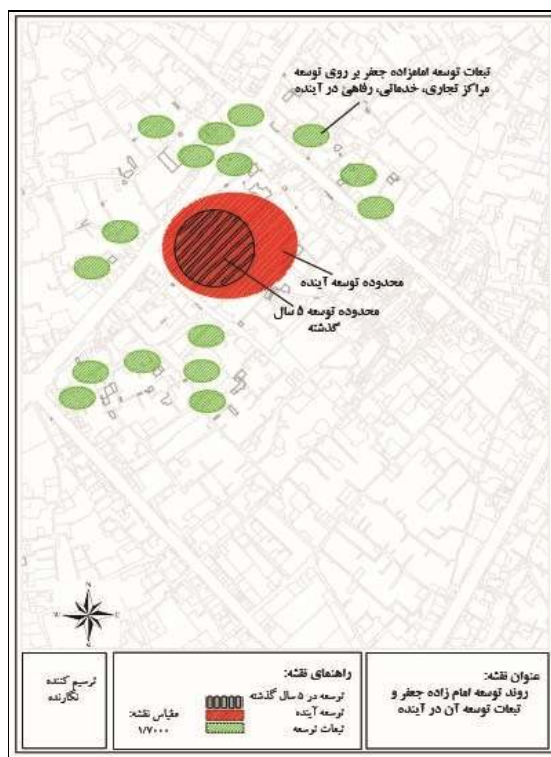
جدول (۱) درصد زائران و گردشگران امام زاده جعفر (ع) طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۱

گردشگران سال	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
درصد زائرین	۲۳/۷	۳۱/۴	۳۵/۳
درصد زائرینی که از بافت تاریخی نیز بازدید کرده اند	۱۴/۹	۱۸/۵	۲۱/۸

منبع: مرکز اطلاع رسانی و حفاظت از اسناد تاریخی امامزاده جعفر (ع).

آن می‌باشد. امامزاده جعفر (ع) به عنوان هسته کانونی جاذبه‌های مذهبی درون این بافت عمل کرده است و نقش کلیدی در احیاء و بازسازی بافت‌های

بافت تاریخی شهر یزد به عنوان یک آزمایشگاه میدانی برای پژوهشگران داخلی و خارجی است که مهمترین ابزار این آزمایشگاه آثار تاریخی موجود در

شکل ۴) روند توسعه ۵ سال آینده امام زاده جعفر (ع) و تبعات توسعه آن

در هر حال قرار گرفتن بارگاه امامزاده جعفر(ع) در بافت تاریخی یزد و توسعه اصولی آن می‌تواند در جذب گردشگر مذهبی باعث رونق صنعت گردشگری استان شود، اما باید توجه اساسی به این نکته در ساماندهی شود که باید به بهانه اصلاح و ساماندهی محوطه اطراف امامزاده جعفر(ع) یزد، بافت تاریخی نابود نگردد. از سوی دیگر بسیاری از خانه‌های تاریخی اطراف حرم، ثبت شده در فهرست آثار ملی می‌باشند که هر چند از درون ویرانه هستند و تنها نمایی از آنها باقی مانده ولی باید آنها احیا گردند. همچنین باید توجه کرد که این احیا با حذف خانه‌های فرسوده از بافت تاریخی و ساخت و سازهای متناسب با بافت تاریخی همگام نگردد.

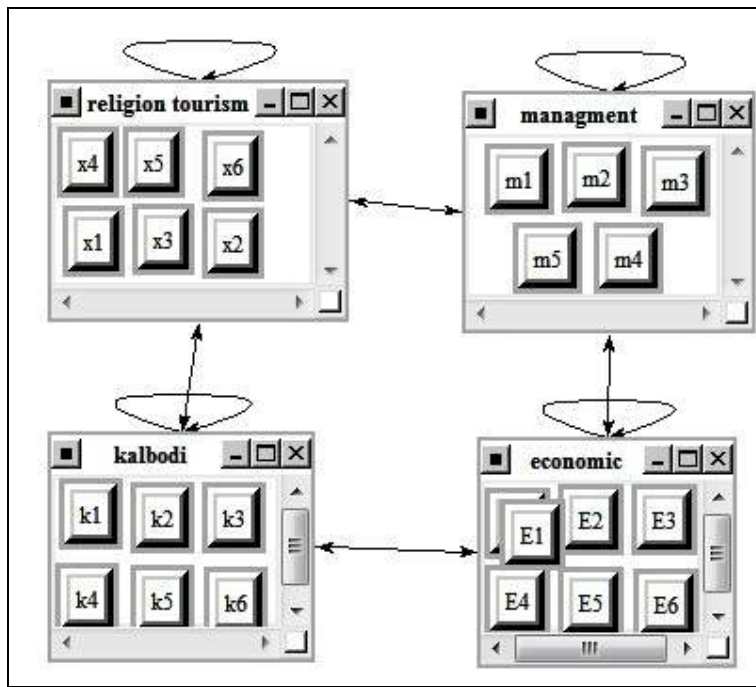
تاریخی و رونق شهرنشینی و پویایی و حیات بافت قدیم شهر دارد. بررسی روند توسعه حرم امامزاده جعفر (ع) نشان می‌دهد همواره بر وسعت این امامزاده افزوده شده است و در ماههای اخیر نیز با اجرای طرحی قرار شده است وسعت آن از ۲/۲ هکتار به ۵/۵ هکتار افزایش یابد که در نوع خود بزرگترین جراحی کالبدی در درون بافت تاریخی محسوب می‌گردد. در این جراحی کالبدی در حدود ۲۰۰ پلاک ثبتی از مهمترین آثار تاریخی شهر یزد در خطر جدی نابودی قرار دارد که تاکنون نیز چندین خانه تاریخی تخریب شده است. هر چند توسعه امامزاده تاثیر بسیار مثبت در پویایی محله مصلی دارد اما در این ساماندهی توجه با آثار تاریخی و نگهداری آنها نیز بسیار مهم است.

بنابراین اگر بپذیریم که ناحیه گرایی هویتی جدید در ساخت اکولوژیک بافت تاریخی شهر محسوب می‌گردد، ساماندهی نامطلوب می‌تواند تعادل‌های اکولوژیکی بافت را برهم بزند و تاثیرات منفی بیشتری هم بر روی بافت تاریخی و هم بر روی روند گردشگری مذهبی امامزاده جعفر (ع) بگذارد به گونه ای که از یک طرف باعث نابودی جاذبه‌های تاریخی که نقش کلیدی در جذب گردشگران و از طرف دیگر منجر به رشد ناموزون و بی قواره شهری گردد. شکل زیر روند توسعه امامزاده جعفر (ع) و توسعه آتی آن و همچنین نقشی که در توسعه شهرنشینی و گسترش فعالیت‌های تجاری، خدماتی و ... دارد را نشان می‌دهد.

برون گروهی بین عناصر و شاخص‌ها، تاثیرات هر یک از عناصر در توسعه بخش‌های گردشگری و شهرنشینی مشخص می‌شود. در این پژوهش معیارها در چهار خوشه شامل خوشه‌های اقتصادی، کالبدی، گردشگری و مدیریتی که هر یک از آنها دربرگیرنده تعدادی عناصر تاثیرگذار می‌باشند قرار گرفته اند به گونه ای که علاوه بر ارتباط درون گروهی، در بین خوشه‌ها نیز وابستگی وجود دارد.

کاربرد مدل ANP در شناسایی عوامل موثر توسعه گردشگری مذهبی و رونق شهرنشینی با توجه به مولفه‌های مورد بررسی، هدف از این پژوهش شناسایی عوامل موثر در اولویت بندی عوامل تاثیر گذار بر توسعه گردشگری مذهبی امام زاده جعفر و رونق شهرنشینی است. در این ارتباط معیارها و شاخص‌های مختلفی در نظر گرفته شده است. به گونه ای که با ایجاد ارتباط درون گروهی و

شکل ۵) شاخص‌های مورد مطالعه و ارتباط درون گروهی و برون گروهی آنها

جدول ۲) ماتریس مقایسه زوجی و وزن خوشه‌ها

عنوان	گردشگری	اقتصادی	کالبدی	مدیریتی	وزن نسبی	وزن نهایی
گردشگری	۱	۲/۲۱	۲/۴۲	۱/۶۸	۰/۹۱۲	۰/۵۵۳
اقتصادی	۱/۸۷	۱	۲/۱۸	۱/۷۳	۰/۷۱۵	۰/۲۹۷
کالبدی	۲/۵۹	۱/۳۸	۱	۰/۹۸	۰/۴۹۳	۰/۲۸۳
مدیریتی	۲/۱۰	۰/۷۹	۱/۴۳	۱	۰/۴۸۱	۰/۱۹۹

منبع: محاسبات نگارنده

اینکه برخی عناصر درون خوشه‌ها ممکن است به عناصر سایر خوشه‌ها وابسته باشند، در این صورت با توجه به معیارهای کنترل ماتریس مقایسه زوجی تشکیل شده و عناصر ماتریس دو به دو با هم مقایسه می‌شوند و وزن ماتریس به دست می‌آید و نتیجه وارد سوپر ماتریس اولیه می‌شود. سوپر ماتریس حاصل از تلفیق ماتریس‌های مختلف، سوپر ماتریس اولیه است که جمع عناصر هر ستون سوپر ماتریس بیش از یک است.

مطابق جدول (۲) وزن نسبی خوشه‌ها از طریق مقایسه ماتریس زوجی به دست آمده است. در ماتریس زوجی نمره aij اهمیت نسبی مولفه در سطر i با توجه به ستون j را نشان می‌دهد؛ به عبارتی $aij = wi/wj$ را مشخص می‌کند که نمره یک نشان دهنده اهمیت برابر دو مولفه و نمره ۹ برابر با اهمیت خیلی زیاد i بر مولفه j است. سپس مقایسه عناصر داخل هر خوشه شبیه روش AHP انجام می‌گیرد، در گام بعدی وزن نسبی عناصر ماتریس محاسبه و در نهایت عناصر جدول نرمال می‌شوند. با توجه به

جدول (۳) وزن نهایی شاخص‌ها

شاخص	وزن عمومی	وزن خوشه	وزن نهایی
وحدان گردشگری مذهبی	دستیابی به احساس آرامش روحی	۰/۰۷	۰/۰۳۸
	تسهیلات و امکانات رفاهی امامزاده	۰/۱۱	۰/۰۶۰
	برگزاری مراسم‌های مذهبی (رمضان، محرم و...)	۰/۰۶	۰/۰۳۳
	تبلیغات و معرفی امامزاده جعفر (ع)	۰/۱۳	۰/۰۷۱
	معرفی معماری‌های حرم و بافت تاریخی	۰/۱۰	۰/۰۵۵
اقتصادی	فراهم کردن زمینه برای تورهای علمی	۰/۰۹	۰/۰۴۹
	وجود فشرده‌گی تراکم تجاری اطراف حرم	۰/۱۴	۰/۰۴۱
	منبع درآمدی از پارکینگ‌های موجود در حرم	۰/۰۶	۰/۰۱۷
	مساحت شبکه معابر موجود اطراف حرم	۰/۰۴	۰/۰۱۱
	قیمت مناسب اراضی محدوده حرم	۰/۰۳	۰/۰۰۸
کالبدی	منبع درآمدی از وجود هتل‌های سنتی اطراف حرم	۰/۰۸	۰/۰۲۳
	میزان نذورات امامزاده	۰/۱۰	۰/۰۲۹
	مساحت امامزاده جعفر (ع)	۰/۰۷	۰/۰۱۹
	تعداد تک بناهای موجود	۰/۰۹	۰/۰۲۵
	جاذبه‌های کالبدی موجود در امامزاده	۰/۱۲	۰/۰۳۳
مدیریتی	تعداد مراکز موزه ای امامزاده	۰/۱۱	۰/۰۳۱
	تعداد مراکز فرهنگی مذهبی امامزاده	۰/۰۹	۰/۰۲۵
	روشنایی معابر منتهی به امامزاده	۰/۱۱	۰/۰۳۱
	عدم وجود مدیریت یکپارچه	۰/۱۲	۰/۰۲۳
	عدم توجه به مدیریت بافت‌های تاریخی	۰/۱۰	۰/۰۱۹
مدیریتی	عدم توجه به رضایت مندی شهروندان	۰/۰۹	۰/۰۱۷
	عدم وجود نیروی انسانی مجرب	۰/۰۵	۰/۰۰۹
	پایین بودن اختیارات نهادهای مردمی	۰/۰۷	۰/۰۱۳

منبع: نگارنده.

برای تجزیه و تحلیل کارآمد و موثر فاکتورها می‌بایست از ساختار مطالعه که محیط عمومی، محیط عملیاتی و محیط درونی است آگاهی داشت تا بتوان استراتژی‌های توانمندسازی را آگاهانه تعریف و تبیین نمود. برای بررسی میزان جذب گردشگران و زائران توسط امامزاده جعفر و همچنین بافت تاریخی اطراف حرم ابتدا قوت‌ها، ضعف‌ها به عنوان عوامل داخلی و فرصت‌ها و تهدیدات به عنوان عوامل خارجی طبق ماتریس زوجی وزن دهی شدند.

- مطالعات جاذبه‌های گردشگری و شهرنشینی امامزاده جعفر (ع)

عدد به دست آمده از ارزیابی عوامل داخلی ۲/۵۰ است با توجه به اینکه عدد ۲/۵ به عنوان متوسط در نظر گرفته شده است. بنابراین امام زاده جعفر (ع) در استفاده از نقاط قوت و کاهش نقاط ضعف در این بافت‌ها و همچنین خود حرم در ارتباط گردشگری مذهبی و رونق شهرنشینی با برنامه عمل نکرده است. ارزیابی عوامل خارجی با ۱/۶۷ نشان دهنده عدم استفاده از فرصت‌های موجود بوده است (جدول ۴ و ۵).

در مرحله بعد، سوپر ماتریس نرمال می‌شود و سوپر ماتریس حاصله از آن سوپر ماتریس وزنی است و نهایتاً جهت همگرا شدن سوپر ماتریس وزنی، عناصر موجود در معیارها آنقدر به توان می‌رسند تا همگرا شوند. در آخرین مرحله وزن خوشه‌ها و سوپر ماتریس حد وزن عمومی، وزن نهایی معیارها محاسبه شده است. که در جدول (۳) در قالب وزن نهایی بیان شده است.

نتایج حاصل از مدل تحلیل شبکه نشان می‌دهد، شاخص‌های گردشگری مذهبی با ۰/۳۰۶ بیشترین تاثیر و شاخص‌های مدیریتی با ۰/۰۸۱ کمترین تاثیر (عدم مدیریت مطلوب و کاهش تعداد گردشگران و عدم رضایت ساکنین اطراف امامزاده جعفر (ع)) را در توسعه گردشگری مذهبی امامزاده جعفر دارند. شاخص‌های کالبدی و اقتصادی نیز به ترتیب با ۰/۱۶۴ و ۰/۱۲۹ در کنار توسعه گردشگری مذهبی امامزاده جعفر (ع)، بیشترین نقش را در رشد شهرنشینی و رونق احیای بافت تاریخی اطراف امامزاده جعفر را دارند.

- برنامه ریزی استراتژیک توسعه گردشگری مذهبی امامزاده جعفر (ع)

جدول ۴) ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (قوت، ضعف (IFE))

ارزیابی	امتیاز	وزن	رتبه	شاخص‌های مورد مطالعه	
(IFE) ۱/۵۰	۰/۱۵	۰/۰۵	۳	وجود مراکز موزه ای در امامزاده	نقاط قوت
	۰/۱۲	۰/۰۶	۲	موقعیت قرارگیری امامزاده در دل بافت تاریخی	
	۰/۰۸	۰/۰۴	۲	ایجاد امنیت در محله مطلی	
	۰/۰۴	۰/۰۴	۱	گسترش مراکز تجاری و رفاهی در اطراف آن	
	۰/۱۲	۰/۰۶	۲	نزدیکی مراکز اقامتی (هتل‌های سنتی و ..) به امامزاده	
	۰/۰۶	۰/۰۳	۲	وجود زائرسرا در امامزاده	
	۰/۰۶	۰/۰۳	۲	روشنایی مطلوب محدوده امامزاده و شبکه معابر آن	
	۰/۰۷	۰/۰۷	۱	وجود زمین‌های افتاده و خانه‌های فرسوده اطراف امامزاده	

نقاط ضعف	۰/۰۵	۰/۰۵	۱	توسعه گسترده مراکز تجاری در طی سال‌های اخیر
	۰/۰۴	۰/۰۴	۱	وجود عناصر اسلامی در کنار هم (مساجد، امامزاده، بازار)
	۰/۰۴	۰/۰۴	۱	وجود کتابخانه جامع در درون امامزاده
	۰/۰۶	۰/۰۳	۲	استفاده از نیروهای انسانی مجرب برای معرفی امامزاده
	۰/۰۸	۰/۰۴	۲	پاسخگویی امامزاده به نیازهای روحی و معنوی زائرین
	۰/۰۹	۰/۰۳	۳	تبدیل خانه‌های تاریخی اطراف امامزاده به مراکز اقامتی و.
	۰/۰۳	۰/۰۱	۳	وجود بناهای تاریخی در اطراف امامزاده (موانع توسعه)
	۰/۰۹	۰/۰۳	۳	عدم وجود پارکینگ متناسب با نیاز گردشگران
	۰/۰۸	۰/۰۴	۲	نزدیکی به بلوار امامزاده جعفر و گسترش آلودگی صوتی
	۰/۰۴	۰/۰۲	۲	عرض کم بلوار امامزاده جعفر و عدم جوابگویی به ترافیک
	۰/۰۳	۰/۰۱	۳	تخریب خانه‌های تاریخی جهت ساماندهی امامزاده
	۰/۰۶	۰/۰۲	۳	عدم تبلیغات موثر امامزاده و جاذبه‌های آن در رسانه‌ها
	۰/۰۶	۰/۰۳	۲	عدم توجه شهروندان از اهداف توسعه امامزاده
۰/۰۵	۰/۰۵	۱	کاهش گردشگران با تخریب آثار تاریخی اطراف حرم	

منبع: محاسبات نگارنده

۵) ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (فرصت و تهدید (EFE)

ارزیابی	امتیاز	وزن	رتبه	شاخص‌های مورد مطالعه	
EFE ۱/۶۷	۰/۱۸	۰/۰۶	۳	استفاده از موقعیت قرارگیری امامزاده در دل بافت تاریخی	فرصت‌ها
	۰/۲۴	۰/۰۸	۳	برگزاری مراسم‌های مذهبی در ایام رمضان، محرم و...	
	۰/۱۰	۰/۰۵	۲	استفاده از بازدیدهای علمی دانشگاه‌ها برای معرفی امامزاده	
	۰/۰۴	۰/۰۲	۲	استفاده از همایش‌های علمی کشور برای معرفی امامزاده	
	۰/۳۰	۰/۱۰	۳	عدم توجه طرح ساماندهی امامزاده و سوءاستفاده رسانه‌های بیگانه	تهدیدات
	۰/۱۲	۰/۰۶	۲	کاهش گردشگران مذهبی در ماههای گرم سال	
	۰/۰۸	۰/۰۴	۲	رقابت ناسالم امامزاده‌های شهر برای جذب گردشگران	
	۰/۳۳	۰/۱۱	۳	استفاده ابزاری از طرح‌های ساماندهی برای درآمدزایی امامزاده	
	۰/۱۶	۰/۰۸	۲	استفاده از نیروهای غیرمتخصص در ساماندهی امامزاده	
	۰/۳۰	۰/۱۰	۳	بلااستفاده ماندن خانه‌های تاریخی برای توجه جهت تخریب	

منبع: محاسبات نگارنده

- رابطه شاخصهای توسعه و رونق گردشگری مذهبی و شهرنشینی در امامزاده جعفر (ع)

میزان ۰/۷۲۶ با سطح اطمینان ۹۵ درصد رابطه وجود دارد.

با بهره‌گیری از نرم‌افزار SPSS و استفاده از ضریب رگرسیون (کلانتری، ۱۳۸۲: ۱۸۱-۱۸۵) عوامل و ابعاد تأثیرگذار در توسعه گردشگری مذهبی امامزاده جعفر (ع) مشخص گردید. نتایج حاصله حکایت از آن دارد که مولفه‌های گردشگری، کالبدی، اقتصادی و مدیریتی رابطه معنادار با توسعه گردشگری مذهبی و رونق شهرنشینی دارند. این مولفه‌های چهارگانه به

برای بدست آوردن ارتباط بین شاخص‌های توسعه و رونق گردشگری مذهبی و شهرنشینی در امامزاده جعفر (ع) از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج بدست آمده نشان می‌دهد بین شاخص‌های توسعه و رونق گردشگری مذهبی به

جدول ۸) آماره‌های ضرایب رگرسیونی ابعاد توسعه

گردشگری در امامزاده جعفر (ع)

نام متغیر	ضرایب غیراستاندارد		T	سطح معنی‌داری
	B	خطای B		
عرض از مبدأ	۰/۰۴۳	۰/۰۹۵	۲/۰۲۱	۰/۰۱۷
گردشگری	۰/۷۱۶	۰/۰۸۹	۱/۲۱۶	۰/۰۱۲
اقتصادی	۰/۵۸۷	۰/۳۱۸	۱/۰۸۴	۰/۰۳۶
کالبدی	۰/۷۴۶	۰/۰۵۹	۱/۶۸۷	۰/۰۱۰
مدیریتی	۰/۴۵۷	۰/۱۳۷	۱/۰۳۱	۰/۰۳۱

منبع: نگارنده

۴- نتیجه گیری

گردشگری مذهبی به عنوان یکی از مهمترین زیر مجموعه‌های صنعت بزرگ و تنوع گردشگری جهانی از جایگاه ویژه‌ای در رشد اقتصادی کشورها برخوردار است. وجود مراکز مذهبی (امامزاده‌ها، زیارتگاهها، کلیساها، ...) از چنان اعتباری برخوردار می‌باشند که در بسیاری از موارد دلایل عمده تأسیس اولیه یا توسعه بعدی شهرها به شمار می‌روند. از طرفی آن دسته از اماکن زیارتی که در بافت‌های تاریخی قرار دارند به مراتب از ارزش بیشتری برخوردارند. امام زاده جعفر (ع) در دل این بافت‌های تاریخی به عنوان یک جاذبه گردشگری مذهبی مهم در شهر یزد به شمار می‌رود که برای استمرار رونق گردشگری فراهم کردن امکانات و تاسیسات برای گردشگران و همچنین از بین بردن معضلات شهرنشینی در بافت‌های تاریخی فرسوده و... نیازمند به توسعه می‌باشد. از طرف دیگر اماکن مذهبی مانند امامزاده‌ها، مساجد، زیارتگاه‌ها و... موجب تغییر و تحول در کلیه عناصر کالبدی در فضای شهری می‌شوند به گونه‌ای که حتی خود این مراکز نیز دچار دگرگونی قابل توجهی در راستای پاسخ به نیازهای روحی و معنوی افراد می‌شوند.

میزان ۶۳/۹ درصد از تحولات بخش گردشگری مذهبی امامزاده جعفر (ع) و رونق شهرنشینی را تبیین می‌کنند و مابقی واریانس‌ها به وسیله عوامل ناشناخته که در این تحقیق نیامده است، تبیین و پیش‌بینی می‌شوند (جدول ۶).

جدول ۶) آماره‌های تحلیل رگرسیون چندگانه رابطه شاخص‌های توسعه و رونق گردشگری در امامزاده

جعفر (ع)

خطای معیار	ضریب تبیین شده	ضریب تبیین شده	ضریب همبستگی چندگانه
۰/۰۲۱۳	۰/۶۳۹	۰/۶۱۱	۰/۷۲۶

منبع: نگارنده

جدول ۷، تحلیل واریانس رگرسیون چندگانه و میزان F نیز معنی داری مولفه‌های گردشگری، اقتصادی، کالبدی و مدیریتی را با توسعه گردشگری مذهبی در امام زاده جعفر (ع) و رونق شهرنشینی تأیید می‌نماید.

جدول ۷) تحلیل واریانس رگرسیون چندگانه رابطه شاخص‌های توسعه و رونق گردشگری در امامزاده

جعفر (ع)

منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	کمیت F	سطح معنی‌داری
اثر رگرسیون	۰/۵۳۶	۵	۰/۱۰۷	۷/۰۱۷	۰/۰۰۲
باقیمانده	۰/۱۸۴	۱۸	۰/۰۱۰		
کل	۰/۷۱۸	۲۳			

منبع: نگارنده

با نگاهی به مقادیر B روشن است که یک واحد تغییر در گردشگری، اقتصادی، کالبدی و مدیریتی به ترتیب به اندازه ۰/۰۱۲، ۰/۰۲۶، ۰/۰۱۰ و ۰/۰۳۱ واحد تغییر در رونق گردشگری مذهبی و شهرنشینی در امامزاده جعفر (ع) ایجاد خواهد شد (جدول ۸).

قوت و کاهش نقاط ضعف در این بافت‌ها و همچنین خود حرم در ارتباط گردشگری مذهبی و رونق شهرنشینی با برنامه عمل نکرده است.

۵- پیشنهادها

- امکان بهره‌گیری از پهنه‌های مخروبه و زمین‌های خالی در اطراف امام زاده جعفر (ع) به منظور جبران کمبود خدمات و کاربری‌های مورد نیاز زائران و گردشگران مذهبی.

- کاربری‌های مجاز به استقرار در محدوده توسعه ای آینده امامزاده جعفر (ع) عمدتاً فعالیت‌های تجاری خرد و محله‌ای، کاربری‌های مرتبط با گردشگری مذهبی باشند.

- پیوند بین بناها و محوطه‌های تاریخی اطراف حرم با بنای امامزاده.

- حفاظت از ارزش‌های کنونی موجود در بافت تاریخی محله مصلی از طریق عناصر واجد ارزش در سطوح مختلف کالبدی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی.

- خوانا کردن و آدرس دهی دقیق محدوده‌ها و عناصر منفرد و مسیرهای گردشگری در محدوده بافت تاریخی اطراف امامزاده برای اطلاع رسانی مناسب به گردشگران.

- طرح‌های توسعه امامزاده جعفر (ع) باید همگن با بافت تاریخی باشد.

- افزایش ارزش ملک در بافت تاریخی اطراف امامزاده جعفر (ع).

- تبدیل خانه‌های تاریخی اطراف امامزاده جعفر (ع) به مراکز اقامتی و هتل‌های سنتی و بازارچه‌های صنایع دستی که ضمن حفظ ارزش بافت تاریخی و کمک به احیای آن، رونق املاک در این بافت را نیز به دنبال خواهد داشت.

امامزاده جعفر (ع)، نسبتشان به امام جعفر صادق (ع) می‌رسد. قدیمی‌ترین قسمت این زیارتگاه که امروزه توسعه یافته است، حرم مطهر و گنبد آن است. بررسی آماری تعداد زائران و گردشگران امام زاده جعفر (ع) نشان می‌دهد طی سه سال اخیر تعداد گردشگران به این مکان دارای نرخ رشدی معادل ۲/۲ است. به گونه‌ای که از مهمترین دلایل این افزایش نرخ رشد گردشگران، موقعیت قرارگیری امام زاده در دل بافت تاریخی، همجواری با موزه اسناد خطی، وجود کتابخانه بزرگ در کنار امامزاده، نزدیکی با هتل‌های سنتی درون بافت تاریخی و همجواری با چندین آثار تاریخی مانند آب انبار، مساجد، خانه‌های تاریخی و... می‌باشد. این امامزاده به عنوان هسته کانونی جاذبه‌های مذهبی درون این بافت عمل کرده است و نقش کلیدی در احیاء و بازسازی بافت‌های تاریخی و رونق شهرنشینی و پویایی و حیات بافت قدیم شهر دارد. در هر حال قرار گرفتن بارگاه امامزاده جعفر (ع) در بافت تاریخی یزد و توسعه اصولی آن می‌تواند در جذب گردشگر مذهبی باعث رونق صنعت گردشگری استان شود، اما باید توجه اساسی به این نکته در ساماندهی شود که باید به بهانه اصلاح و ساماندهی محوطه اطراف امامزاده جعفر (ع) یزد، بافت تاریخی نابود نگردد. نتایج حاصل از مدل تحلیل شبکه نشان می‌دهد، شاخص‌های گردشگری مذهبی با ۰/۳۰۶ بیشترین تاثیر و شاخص‌های مدیریتی با ۰/۰۸۱ کمترین تاثیر (عدم مدیریت مطلوب و کاهش تعداد گردشگران و عدم رضایت ساکنین اطراف امامزاده جعفر (ع)) را در توسعه گردشگری مذهبی امامزاده جعفر دارند. همچنین بر اساس تحلیل‌های برنامه‌ریزی استراتژیک امام زاده جعفر (ع) در استفاده از نقاط

- افزایش اعتبار سازمان متولی در ذهن و افکار عامه شهروندان
- جلب مشارکت مردمی در اداره و اجرا طرح‌های توسعه امامزاده.
- ایجاد مدیریت هماهنگ و یکپارچه
- با توجه به جاذبه‌های مذهبی امامزاده جعفر (ع)، در طرح‌های ساماندهی قسمتی از اراضی توسعه آینده تبدیل به مراکز مذهبی بزرگ اطراف امامزاده گردد تا مرکزی برای برگزاری آیین‌های مذهبی ایام مختلف سال گردد که در جذب گردشگران مذهبی بسیار بااهمیت است.
- تبلیغات جاذبه‌های گردشگری مذهبی و تاریخی امامزاده جعفر (ع) در رسانه‌های و جرائد.
- بناهای تاریخی اطراف امامزاده که به لحاظ تاریخی دارای ارزش می‌باشند و امروزه به عنوان موانع توسعه امامزاده شناخته شده اند توسط کارشناسان میراث فرهنگی مورد بازدید قرار گیرند و تاریخی بودن آن بررسی شوند. آن دسته که تاریخی هستند در روند توسعه تبدیل به احسنت گردند و مرمت و نگهداری شوند تا همچنان به عنوان جاذبه‌های تاریخی مورد علاقه گردشگران نقش موثری در رونق صنعت گردشگری داشته باشند.
- با توجه به اینکه هر روز تعداد زیادی از گردشگران داخلی و خارجی و تورهای علمی از امامزاده جعفر (ع) بازدید می‌کنند در روند توسعه آن به افزایش پارکینگ‌ها متناسب با نیاز گردشگران توجه گردد.
- با توجه به نزدیکی امامزاده به بلوار امامزاده جعفر و گسترش آلودگی صوتی پیشنهاد می‌گردد که با گسترش دیوارهای سبز (فضاهای سبز) به عنوان حریم بین بلوار و امامزاده به میزان زیادی از آلودگی‌های صوتی و هوا جلوگیری شود.
- منابع**
- ابراهیم‌زاده، عیسی و کاظمی‌زاد، شمس‌ا... و اسکندری ثانی، محمد (۱۳۹۰) برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری، با تأکید بر گردشگری مذهبی (مطالعه موردی: شهر قم)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۶، صص ۱۴۱-۱۱۵.
- آصفی، حمدالله (۱۳۳۸)، نگرشی بر شهر و شهرنشینی، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، شماره ۱.
- امین‌زاده، بهناز (۱۳۸۹)، مسجد و محرم، مجموعه مقالات اولین و دومین دوره همایش معماری مساجد در ایران.
- بحیرایی، حمید و بهمن کارگر (۱۳۸۶)، توسعه شهرنشینی و صنعت گردشگری در ایران (از مفهوم تا راه‌کار)، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، تهران.
- تقوایی، مسعود، موسوی، سیدعلی و غلامی، یونس (۱۳۸۹) تحلیلی بر توسعه گردشگری مذهبی (مطالعه موردی: شهرستان نورآباد ممسنی)، فضای جغرافیایی، شماره ۳۱، صص ۶۴-۳۹.
- دفتر تعاونی‌های خدمات وزارت تعاون (۱۳۸۲)، بررسی وضعیت تعاونی‌های گردشگری و هتلداری، مجله تعاون، شماره ۱۴۲.
- شایسته فر، مهناز (۱۳۸۹)، جاذبه‌های گردشگری بناهای مذهبی بنادر و جزایر خلیج فارس، کتاب ماه هنر، شماره ۱۴۹.
- کاویان‌فر، سیما (۱۳۸۶) توریسم مذهبی در فرانسه و جهان، ماهنامه شهرداری‌ها، شماره ۷۸، صص ۳۷-۳۱.
- کروبی، مهدی (۱۳۸۲)، فرهنگ و گردشگری، فصلنامه مطالعات جهانگردی، شماره ۲.

- International Journal of Contemporary Hospitality Management 11(2/3): 91-95.
- Haab, B. (1996), *The Way as an inward Journey: An Anthropological enquiry into the Spirituality of Present – day pilgrims to Santiago, confraternity of St. James Bulletin*, 56.
- Jacowski, A., Ptaszycza-Jackoska, D., and Soljan, I. 2003, *The World system of pilgrimage centers Tourism*, 12(2).
- Johnston, A.M. (2006), *Is the Sacred for Sale? Earth scan*.
- Nolan, M. L.; Nolan, S. 1989, *Christian Pilgrimage in Modern Western Europe*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Ostermann, T./Büssing, A. (2007), *Spirituality and Gesandit: Kunzite, Operationally, Study nergebnisse*, Vandenhoeck & Ruprecht
- Peter, P.D. (2005), *Volunteer tourism posts modern pilgrimage in Tamilnadu. Journal of tourism and cultural change*.
- Poensgen, H. (2006), *New Entwicklungen the spiritually Tourisms -Be spiel, Trends, Orientierungen. Was its Spiritually Tourisms Oder spiritualist raised? In: Ministerial for Wirtschaft und albeitt von*.
- Raj, R. Morpeth, N. D. (2007), *Religious Tourism and Pilgrimage Management. An international Perspective*, CABl.
- Rinschede, G. (1986), "The pilgrimage town of Lourdes," *Journal of Cultural Geography* 7(1): 21-34.
- Rinschede, G. (1990), *Religions tourisms, Geographers Rundschau* 42(1): 14-20.
- Shinde, M. (2003), *Perceptions of pilgrimage Tourism Sociology of Religion*, Oxford University Press, Vol. 63, No. 4, pp. 475-496
- Sommer, a, Saviano, M. (2007), *Spiritually Tourisms: Religiousness Raised in Deutschland*, Berlin. Analytical on Role religious tourism in Urbanization Extension
- کلانتری، خلیل (۱۳۸۲)، پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی و اقتصادی، انتشارات شریف، تهران.
- محمدی، حمید رضا و کوروش خسروی (۱۳۸۷)، نقش گردشگری زیارتی در توسعه ی اجتماعی - اقتصادی سکونتگاه‌های زیارتگاهی روستایی، مجله رشد آموزش جغرافیا، شماره ۸۵
- مهندسین مشاور آرمانشهر (۱۳۹۰)، طرح تفصیلی شهر یزد، شهرداری یزد.
- نقدی، اسدالله و فاطمه رضایی (۱۳۹۱)، هجرت و تاثیرات آن بر شهرنشینی، همایش ملی هجرت امام رضا (ع) و هجرت تابعه و رویکرد تمدنی، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی همدان.
- هجرت، فاطمه (۱۳۸۴)، ایرانی‌ها تمایل به سفرهای توریستی داخلی ندارند، مجله گزارش، شماره ۱۶۲.
- Baedcharoen, I. (2000), "Impacts of Religious Tourism in Thailand," unpublished Master's thesis, Department of Tourism, University of Otego, and Dunedin, New Zealand.
- Case study: Jafar (Ed), *Imam Descendant, Yazd*(
- Crain, M. M. (1996), "Contested territories: the politics of touristic development at the Shrine of El Rocio in Southwestern Andalusia," in J. Boissevain (ed.) *Coping with Tourists: European Reactions to Mass Tourism*, Providence, RI: Berghahn Books.
- Csapó, J. & Matesz, K. (2007). A cultural truisms jelentesage as scrape napjaink idegenforgalmában. In: *Földrajzi Értesítő*. 56. Eve. 3-4. fuz. /2007. pp. 291-301. Cultural Tourism Industry Group. [http://www. Culturaltourismvictoria.com.au](http://www.Culturaltourismvictoria.com.au).
- Gesler, W. (1996), "Lourdes: healing in a place of pilgrimage," *Health & Place* 2(2): 95-105.
- Gupta, V. (1999), 'Sustainable tourism: learning from Indian religious traditions',